

**Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет**

СИЩУК МАРІЯ ПЕТРІВНА

УДК 336.14:352.071

**ПОДАТКОВІ НАДХОДЖЕННЯ В СИСТЕМІ ДОХОДІВ БЮДЖЕТІВ
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ**

спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Тернопіль – 2025

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі фінансів імені С.І. Юрія Західноукраїнського національного університету Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Дем'янишин Василь Григорович,
Західноукраїнський національний університет,
професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Крупка Михайло Іванович,
завідувач кафедри фінансів, грошового обігу та
кредиту Львівського національного
університету ім. І. Франка;

кандидат економічних наук, доцент
Бак Наталія Андріївна,
доцент кафедри фінансів і кредиту
Чернівецького національного університету
ім. Ю. Федьковича.

Захист відбудеться 16 жовтня 2025 року об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.082.01 у Західноукраїнському національному університеті за адресою: 46009, м. Тернопіль, вул. Львівська, 11а, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Західноукраїнського національного університету за адресою: 46009, м. Тернопіль, вул. С. Короля, 4.

Автореферат розісланий 15 вересня 2025 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор економічних наук, професор

Т. О. Кізима

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Трансформація соціально-економічного розвитку України в умовах новітніх викликів і загроз потребує адекватного та стабільного фінансового забезпечення. Такий концепт має супроводжуватися ефективними рішеннями органів державної влади та місцевого самоврядування в процесі нарощування бюджетних ресурсів держави, регіонів, територіальних громад. Враховуючи ймовірні боргові ризики міжнародної фінансової допомоги у стратегічній перспективі, сьогодні колосальну роль необхідно приділяти оптимізації фіскальної політики держави з урахуванням повоєнного відновлення економіки України.

Податкові надходження завжди були базисом фінансових ресурсів державного та місцевих бюджетів України в період економічних шоків пандемії та повномасштабного військового вторгнення. Водночас активна узгодженість функцій податків і зборів забезпечить синергійний ефект акумулювання податкових надходжень до бюджетів територіальних громад в період євроінтеграції та за умов дотримання ключових принципів фіскальної децентралізації, які успішно реалізуються низкою розвинених країн світу.

З огляду на це, актуальним завданням сьогодення є оптимізація науково-практичних підходів щодо нарощування фінансового потенціалу територіальних громад за рахунок податкових надходжень у контексті забезпечення сталого розвитку регіонів в Україні. Це вимагає перегляду концептуальних підходів до стратегії розвитку територіальних громад у контексті довгострокової перспективи та пошуку ефективних джерел фінансування, які забезпечать конкурентоспроможність цих громад як на національному, так і на міжнародному рівнях, залучаючи як потенційних мешканців, так і перспективних інвесторів.

Суттєвий внесок у розвиток науково-методологічних підвалин фіскальної політики в контексті забезпечення розвитку територій зробили зарубіжні вчені: Ф. Беррі, С. Брю, К. Віксель, Е. Ліндаль, Дж.-М. Кейнс, А. Лаффер, К. Макконнелл, Р. Масгрейв, В. Оутс, В. Парето, В. Петті, А. Пігу, Д. Рікардо, П. Самуельсон, Е. Селігман, А. Сміт, Дж. Стігліц, Ч. Тібу та інші.

Теоретичним і практичним засадам впливу адміністрування податкових платежів на забезпечення соціально-економічного розвитку держави, регіонів і територіальних громад присвятили свої наукові доробки українські вчені: І. Алексєєв, В. Андрущенко, Н. Бак, Л. Баранник, Т. Болгар, Н. Виговська, З. Варналій, В. Дем'янишин, О. Дем'янчук, О. Десятнюк, Т. Єфименко, Ю. Іванов, О. Кириленко, О. Кривицька, А. Крисоватий, М. Крупка, Л. Лисяк, З. Лободіна, І. Лютий, Б. Малиняк, В. Мельник, Ю. Пасічник, Т. Паєнтко, О. Сидорович, Л. Сідельникова, Д. Серебрянський, М. Слатвінська, Л. Тарангул, Ф. Ткачик, І. Фадєєва, В. Федосов, С. Черкасова, І. Чугунов, К. Швабій, І. Школьник, Б. Шулюк, С. Юрій і багато інших.

Однак динамізм розвитку фінансової децентралізації в Україні, трансформація бюджетної політики держави, періодичне реформування податкових органів, модифікації адміністрування податкових платежів і механізмів їхнього перерозподілу між ланками бюджетної системи, тенденції міграційної мобільності, військові виклики та загрози національній безпеці зумовлюють створення відповідних

стратегій та сценаріїв забезпечення сталого розвитку територіальних громад. Також сучасні зарубіжні напрацювання процесів фінансової децентралізації потребують пристосування до національної специфіки, зокрема врахування конкретних сильних та слабких аспектів розвитку територіальних громад. Відтак актуальність і об'єктивна необхідність подальшого дослідження вказаних проблем визначили вибір теми, мету і завдання дисертації.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретико-концептуальних засад та розробка практичних рекомендацій щодо ефективного формування доходів бюджетів територіальних громад України за рахунок податкових надходжень в контексті забезпечення їхнього сталого розвитку.

Реалізація мети дисертаційної роботи зумовила необхідність вирішення таких завдань:

- здійснити теоретичну концептуалізацію податкових надходжень для формулювання чіткої методології аналізу податкової системи;
- обґрунтувати вплив податкових надходжень на формування доходів територіальних громад в умовах децентралізації в контексті протидії сучасним ризикам і загрозам;
- розкрити характерні риси інституціонального забезпечення податкових надходжень бюджетів територіальних громад в Україні з метою покращення ефективності місцевих фінансів і підвищення автономії громад;
- здійснити аналіз та моніторинг актуальних аспектів адміністрування місцевих податків і зборів у контексті формування фінансового потенціалу бюджетів територіальних громад;
- визначити сучасні особливості формування бюджетів територіальних громад за рахунок податку на доходи фізичних осіб з урахуванням трансформацій його зарахування до місцевих бюджетів;
- ідентифікувати фіскальну і регулюючу роль майнових податків у архітектоніці доходів бюджетів територіальних громад задля комплексного забезпечення їхнього розвитку;
- висвітлити тенденції та пріоритети формування доходів бюджетів місцевого рівня за рахунок податкових платежів у зарубіжних країнах з метою виявлення кращих практик для застосування в Україні;
- сформулювати орієнтири вдосконалення адміністрування місцевих податків і зборів в контексті зміцнення фінансової основи бюджетів територіальних громад;
- запропонувати вектори мінімізації податкових ризиків формування доходів бюджетів територіальних громад на основі прогресивних підходів використання комплаєнс-контролю.

Об'єктом дослідження є доходи місцевих бюджетів.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та практичні засади формування податкових надходжень бюджетів територіальних громад України і напрями їхньої модернізації в умовах фіскальної децентралізації.

Методи дослідження. Теоретичною і методологічною основою роботи є фундаментальні положення теорії фінансів, теорії публічних фінансів, теорії управління фінансами муніципальних утворень. Для досягнення поставленої мети використано такі методи дослідження: діалектичний метод пізнання – при

дослідженні сутності і значення феномену та процесу фінансової децентралізації; теоретичного узагальнення і порівняння – для розвитку категорійного апарату, ідентифікації тенденцій в процесах формування доходів бюджетів територіальних громад; структурно-функціонального аналізу – для визначення ролі та питомої ваги податкових надходжень у структурі дохідної складової місцевих бюджетів України; графічного – для наочного представлення ілюстративного матеріалу роботи; статистичного аналізу – в процесі оцінки базових параметрів, що відображають структуру податкових платежів у доходах бюджетів територіальних громад, а також показників діяльності фіскальних інституцій; економіко-статистичного аналізу, індукції та дедукції, аналізу та синтезу – для дослідження прагматичних аспектів формування та нарощування фінансового потенціалу територіальних громад.

Інформаційну основу дослідження становлять законодавчі та нормативно-правові акти Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України з питань фінансів, фіскальної політики та забезпечення розвитку територіальних громад, дані Міністерства фінансів України, Державної податкової служби України, Державної казначейської служби України, Державної служби статистики України, Державного веб-порталу бюджету для громадян, Тернопільської міської ради, Пасічнянської сільської ради, Підволочиської селищної ради, Скалатської міської ради, матеріали періодичних видань, українська й зарубіжна фахова література, монографічні дослідження та публікації в інших популярних виданнях українських і зарубіжних науковців з питань фінансів, бюджетної та податкової політики, місцевого соціально-економічного розвитку тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в узагальненні науково-методичних положень і розробці практичних підходів щодо формування доходів бюджетів територіальних громад за рахунок податкових платежів для забезпечення їхнього ефективного соціально-економічного розвитку в умовах протидії сучасним викликам і загрозам.

Результати дослідження, що містять наукову новизну і виносяться на захист, полягають у такому:

удосконалено:

– теоретичні підходи до інституційного забезпечення адміністрування місцевих податків і зборів шляхом кооперації діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування в контексті забезпечення сталого розвитку територіальних громад на основі транспарентності, комплементарності, резильєнтності, паритетності, відповідальності. Такий підхід, на відміну від наявних, передбачає симбіотичне використання правил формального інституту під час демаркації предметів відання між рівнями публічної влади, а також наявних інструментів неформального інституту в процесі наближення органів місцевого самоврядування до платників податків, що сприяє ефективній їхній співпраці з питань раціоналізації обліку, нарахування, декларування, використання преференцій та моніторингу сплати місцевих податків і зборів до бюджетів територіальних громад;

– науково-теоретичні підходи до оптимізації процедур формування доходів бюджетів територіальних громад в Україні за рахунок податків і зборів. Репрезентовані підходи, на відміну від існуючих, мають комплексний, системний характер, а також трансформуються логічно сформульованими блоками:

удосконалення адміністрування місцевих податків і зборів; використання цифрових технологій оподаткування власності; оптимізація розподілу та зарахування більших часток деяких загальнодержавних податків до місцевих бюджетів; диверсифікація фіскальних повноважень органів місцевого самоврядування щодо визначення бази оподаткування майна; транспарентність фінансових відносин на місцевому рівні. Це сприятиме зростанню податкових надходжень до місцевих бюджетів, формуванню сприятливого інвестиційно-інноваційного клімату, підвищенню рівня зайнятості, модернізації процесів оподаткування власності, забезпеченні забезпечення суспільного добробуту й сталого економічного розвитку;

– системно-орієнтовані підходи до планування і прогнозування податкових надходжень до бюджетів територіальних громад в умовах фінансової децентралізації, які враховують рівень їхньої фіскальної спроможності та орієнтовані на впровадження цифрових технологій і модернізацію інституційного середовища. Запропоновано інтеграцію аналітичних платформ, електронних сервісів, алгоритмів економіко-математичного моделювання та засобів фіскального моніторингу з метою підвищення ефективності управління податковими надходженнями місцевих бюджетів. Такий підхід, на відміну від існуючих, стимулюватиме підвищення прозорості, підзвітності та ефективності органів місцевого самоврядування, сприятиме раціоналізації використання ресурсного потенціалу територій, мінімізації фіскальних ризиків, розширенню податкової бази та досягненню довгострокової фінансової стійкості бюджетів територіальних громад;

– науково-теоретичні домінанти раціоналізації формування фіскального потенціалу бюджетів територіальних громад, які базуються на поглибленні наукового інструментарію фінансової науки в контексті вивчення закономірностей формування дохідної бази місцевих бюджетів за рахунок податку на доходи фізичних осіб в умовах воєнного стану в Україні. Це, на відміну від існуючої практики, дало змогу запропонувати методи встановлення ставок податку на доходи фізичних осіб на основі прогресивного підходу, диверсифікувати частки його зарахування до державного та місцевих бюджетів, ініціювати запровадження в Україні реального рівня неоподаткованого мінімуму доходів громадян, показник реального якого корелюватиме з параметрами мінімальної заробітної плати та забезпечуватиме отримання соціальної допомоги потребуючими особами;

набули подальшого розвитку:

– науково-теоретичні засади ідентифікації сутності доходів бюджетів територіальних громад як визначених законодавством та інституційними правилами економічних відносин щодо формування і нарощування фінансового потенціалу бюджетів місцевого самоврядування з метою ефективного виконання функцій та максимального задоволення потреб територіальних громад. У цьому визначенні акцентовано на пошуку фінансових ресурсів для нарощування доходів місцевих бюджетів, якими виступають податкові платежі та заходи ефективного їхнього адміністрування для забезпечення розвитку економіки територіальної громади в Україні у післявоєнний період;

– емпіричні засади оптимізації адміністрування місцевих податків і зборів, що враховують особливості акумулювання фінансових ресурсів бюджетів територіальних громад в умовах протидії ризикам воєнного стану. Такий підхід

передбачає активізацію дій органів місцевого самоврядування щодо наповнення державних реєстрів актуальними інформаційними даними про власників майна для цілей оподаткування з використанням сучасних (надійних) цифрових засобів; оптимізацію преференційних процедур в процесі адміністрування майнових податків; імплементацію кращих світових практик визначення бази оподаткування місцевих податків і зборів, зокрема на основі кадастрової (оціночної) вартості нерухомості. Це сприятиме збільшенню надходжень місцевих податків і зборів до бюджетів територіальних громад для задоволення потреб членів громади, підвищення життєвого рівня населення, зростання стандартів життя;

- теоретико-організаційні підходи щодо підвищення фіскальної ефективності податку на доходи фізичних осіб як пріоритетного джерела бюджетних ресурсів територіальних громад. Такий аспект враховує специфікації оподаткування доходів у вигляді заробітної плати військовослужбовців, міграційні процеси економічно активного населення України, зміну перерозподільчих механізмів зарахування часток податку на доходи фізичних осіб між ланками бюджетної системи. Це сприятиме раціональному фінансовому забезпеченню функціонування територіальних громад (особливо деокупованих, та тих, на яких велися активні бойові дії), а також зменшить диспропорції в їхньому розвитку, що є ключовою детермінантою європейської інтеграції України;

- концептуальний підхід до використання комплаєнс-контролю в напрямку фіскальної взаємодії органів місцевого самоврядування та податкових інституцій щодо підвищення ефективності, прозорості та справедливості процесів формування податкових надходжень в системі доходів бюджетів територіальних громад. Оригінальність та унікальність такого підходу базується на модифікації системи управління податковими ризиками, яка націлена на оптимізацію процедур декларування та сплати податкових платежів до бюджетів територіальних громад, спільне реагування на вирішення проблем фіскального характеру, а також на мінімізацію ризиків недотримання платниками вимог податкового та іншого законодавства. Доведено, що через існування фіскальних втрат місцевих бюджетів спостерігаються тенденції недофінансування пріоритетних бюджетних видатків, які можливо врегулювати за допомогою процедур податкового комплаєнс-контролю;

- науково-методичні підходи до імплементації кращих практик адміністрування місцевих податків і зборів в українську систему доходів бюджетів територіальних громад, спрямовані на посилення їхнього фінансового потенціалу в умовах сучасних економічних викликів. Запропоновано системні підходи до трансформації податкового адміністрування, які передбачають: підвищення рівня неоподатковуваного мінімуму доходів громадян як інструменту адаптації податку на доходи фізичних осіб до соціально-економічних реалій; розширення повноважень органів місцевого самоврядування у сфері адміністрування плати за землю та податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, що сприятиме посиленню автономії місцевих бюджетів у системі публічних фінансів; цифрову модернізацію реєстрів майнових прав для забезпечення справедливості та повноти оподаткування; формування узгодженої багаторівневої позиції між основними стейкхолдерами щодо напрямів удосконалення механізмів адміністрування місцевих податків і зборів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що в дисертаційній роботі теоретичні узагальнення і практичні рекомендації, спрямовані на вдосконалення процесу акумулювання фінансових ресурсів територіальних громад в Україні, можуть використовуватися у практичній діяльності органів державної влади і управління. Окремі результати дисертаційної роботи впроваджені у практичну діяльність Головного управління Державної податкової служби у Тернопільській області (довідка № 6/19-00-11-01-12/25510 від 31.10.2024 р.); Підволочиської селищної ради Тернопільської області (довідка № 01-451/03-15 від 28.03.2024 р.); Пасічнянської сільської ради Надвірнянського району Івано-Франківської області (довідка № 2-П63/02-64 від 15.05.2024 р.); Скалатської міської ради Тернопільського району Тернопільської області (довідка № 01-1749/01-03 від 17.10.2024 р.).

Науково-теоретичні положення дисертації використовуються в освітньому процесі Західноукраїнського національного університету при викладанні навчальних дисциплін «Податкова система», «Бюджетний менеджмент», «Управління публічними фінансами» (довідка № 126-28/2445 від 22.10.2024 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є одноосібним науковим дослідженням. Сформульовані у дисертаційній роботі висновки, рекомендації та пропозиції одержані автором самостійно і є його науковим здобутком.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертації обговорювалися і отримали схвальні відгуки на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації» (м. Тернопіль, 24–25 лютого 2011 р.), «Методологічні проблеми фінансової теорії та практики в умовах проведення системних реформ» (м. Тернопіль, 14 квітня 2011 р.), «Методологічні проблеми фінансової теорії та практики в умовах проведення системних реформ» (м. Тернопіль, 11 квітня 2012 р.), «Розвиток механізмів функціонування економіки та фінансово-кредитного сектору в умовах євроінтеграційних процесів» (м. Сімферополь – м. Євпаторія, 18–20 жовтня 2012 р.), «Україна: Схід-Захід – проблеми сталого розвитку» (м. Львів, 24–25 листопада 2011 р.), «Applied Science and technologies in the United States and Europe: common challenges and scientific findings» (New York, USA, June 29 2013), «Фінансове забезпечення сталого розвитку» (м. Тернопіль, 21 листопада 2023 р.), «Фіскальна політика України в умовах євроінтеграційних процесів» (м. Тернопіль, 24 травня 2024 р.), «Theoretical and Practical Aspects of Modern Scientific Research» (Seoul, Republic of Korea, June 21, 2024).

Публікації. За темою дисертаційної роботи опубліковано 18 наукових праць, у тому числі: 7 публікацій – у наукових фахових виданнях України, 1 публікація – у періодичному науковому виданні іншої держави (Болгарія), 10 праць – апробаційного характеру. Загальний обсяг опублікованих праць становить 6,11 д.а. (особисто автору належить 5,07 д.а.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (230 найменувань на 16 сторінках), 15 додатків на 25 сторінках і містить 8 таблиць та 38 рисунків. Основний текст розміщений на 188 сторінках. Повний обсяг роботи становить 238 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі «Теоретико-інституціональні засади формування податкових надходжень бюджету» розкрито науково-теоретичні аспекти і роль податкових надходжень у архітектоніці бюджетних ресурсів держави й територіальних громад; обґрунтовано специфіку впливу податкових надходжень на формування доходів територіальних громад в умовах децентралізації з урахуванням реалій протидії сучасним ризикам і загрозам; досліджено характерні особливості інституціонального забезпечення процесів адміністрування податкових платежів до бюджетів територіальних громад в Україні.

Формування фінансових ресурсів держави і територіальних громад в сучасних умовах гармонізації фіскальних відносин вимагає від органів державного управління й місцевого самоврядування інституціональної взаємодії в напрямку здійснення адекватної європейським стандартам фіскальної політики з метою імплементації тих інструментів, які продукуватимуть максимальні ефекти для держави та суспільства. Аргументовано, що провідна роль в цьому контексті належить податковим платежам, які за умови ефективного адміністрування спроможні стати каталізатором соціально-економічного та інноваційного розвитку регіонів України.

Доведено, що доходи місцевих бюджетів та доходи бюджетів територіальних громад через механізми формування їхнього фінансового потенціалу виконують ідентичну роль – забезпечення сталого розвитку укрупнених громад в Україні. Запропоновано авторське тлумачення доходів бюджетів територіальних громад як визначених законодавством та інституційними правилами економічних відносин щодо формування і нарощування фінансового потенціалу бюджетів органів місцевого самоврядування з метою ефективного виконання функцій та максимального задоволення потреб територіальних громад. При формуванні доходів бюджету територіальних громад пріоритетність має надаватися таким принципам як бюджетна еквівалентність, фіскальна та економічна ефективність, соціальна справедливість, транспарентність, збалансованість, відповідальність, підзвітність. Обґрунтовано, що активне залучення громадськості сприяє процесу прийняття управлінських рішень, поліпшує розуміння діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, зменшує конфлікти, підтримує впровадження пріоритетних проєктів та планів розвитку територіальних громад.

У дисертації охарактеризовано методи формування доходів бюджетів територіальних громад, з поміж яких суттєву увагу зосереджено на податковому, що дає змогу наповнювати бюджет певної територіальної громади відповідними податковими платежами (загальнодержавними через розподільчі механізми та місцевими). Теоретичний моніторинг домінант теорій оподаткування слугував базисом для ідентифікації пріоритетних напрямків реалізації фіскальної децентралізації в сучасних умовах розвитку міжбюджетних відносин в Україні та в контексті нарощування податкового потенціалу територіальних громад.

В Україні основним елементом ефективного управління процесом наповнення бюджетів територіальних громад є дієздатні новостворені громади внаслідок втілення реформи децентралізації, які за допомогою доходів вирішують нагальні соціально-економічні питання місцевого значення, задовольняючи, згідно з чинним законодавством, інтереси населення. Доведено, що децентралізація слугувала поштовхом до раціоналізації та автономізації процедур прийняття фіскальних рішень

органами місцевого самоврядування в процесі акумулювання бюджетних ресурсів територіальних громад.

У роботі побудовано структурно-логічну схему акумулювання доходів бюджетів територіальних громад в Україні (рис. 1), що дало змогу виявити вплив податкових надходжень на економічні та соціальні процеси адміністративно-територіальних одиниць та показати їхню роль в диверсифікації можливостей розв'язання загальнодержавних проблем на регіональному рівні та підвищення якості життя громадян. Констатовано, що у результаті реалізації ефективної фінансової політики на рівні територіальних громад забезпечуються позитивні соціально-економічні ефекти, а саме: підвищення фінансової самостійності громад; розвиток, модернізація та відбудова інфраструктури; покращення якості публічних послуг; залучення інвестицій та інновацій; зростання спроможності розв'язувати локальні проблеми; а також загальне підвищення якості життя мешканців.

Рис. 1. Структурно-логічна схема акумулювання доходів бюджетів територіальних громад в Україні*

*Джерело: побудовано автором

З метою забезпечення принципу самостійності бюджетів територіальних громад і надання фінансової незалежності органам місцевого самоврядування при виконанні покладених на них функцій основну увагу зосереджено на податкових методах формування бюджетних ресурсів територіальних громад.

Установлено, що належне інституційно-правове забезпечення функціонування суб'єктів місцевого самоврядування сприяє формалізації взаємовідносин між учасниками соціальних процесів, які залучені до вирішення питань місцевого значення в межах певної територіальної громади, шляхом їх організаційно-правового закріплення на конституційному, законодавчому та статутному рівнях. В умовах реформування місцевого самоврядування в Україні досягнення цілей децентралізації та запровадження європейських стандартів місцевого розвитку можливе завдяки вдосконаленню інституційно-правового забезпечення. У цьому контексті ключовим завданням є оптимізація адміністрування місцевих податків і зборів шляхом логічного симбіозу правил формальних та неформальних інститутів: з одного боку – чітке розмежування предметів відання між рівнями публічної влади, а з іншого – забезпечення ефективної взаємодії органів місцевого самоврядування з платниками податків і населенням.

В дисертаційній роботі визначено спільні та відмінні ознаки формальних і неформальних інститутів для оптимізації процедур акумулювання податкових надходжень до бюджетів територіальних громад. Виявлено, що в системі місцевого самоврядування формальні інституційні утворення націлені на легалізацію та конкретизацію функціонування суб'єктів місцевого самоврядування, включаючи територіальні громади, виходячи з основних постулатів їхнього предметного поля. Водночас, неформальні правила формують окремий інститут, оскільки гуртуються переважно на соціальних нормах і культурних елементах. Встановлено, що неформальні інститути формуються у процесі комунікативних відносин податкових та інших фіскальних інституцій держави з відповідними структурними підрозділами органів місцевого самоврядування, суб'єктами підприємницької діяльності, інвестиційними компаніями, а також фінансовими інституціями національного та міжнародного рівня щодо вирішення нагальних питань сталого розвитку територіальних громад в сучасних умовах протидії ризикам воєнного стану в Україні.

У другому розділі **«Практика та проблематика формування доходів бюджетів територіальних громад України за рахунок податкових надходжень»** проведено аналіз та діагностику актуальних тенденцій адміністрування місцевих податків і зборів у процесі формування фінансових ресурсів бюджетів територіальних громад; здійснено моніторинг особливостей формування бюджетів територіальних громад за рахунок податку на доходи фізичних осіб з урахуванням сучасних трансформацій його зарахування до місцевих бюджетів; визначено та обґрунтовано фіскально-регулюючу роль майнових податків у архітектоніці доходів бюджетів територіальних громад задля комплексного забезпечення їхнього розвитку.

За результатами проведеного моніторингу ефективності адміністрування місцевих податків і зборів визначено їхню фіскальну роль у забезпеченні розвитку територіальних громад в Україні. Компаративний аналіз доходів державного та місцевих бюджетів засвідчив про незначні негативні тренди у 2022 році внаслідок переналагодження фіскальної політики України до умов воєнного стану. Виявлено,

що планові фіскальні показники у аналізованому періоді було досягнуто (перевиконано) за рахунок податкових надходжень, приріст яких становив 1,02 рази у 2024 році в порівнянні з 2023 роком та 1,88 рази у порівнянні з 2018 роком. Стабільно зростаючою була частка податкових надходжень в структурі доходів бюджетів територіальних громад у 2018–2022 рр., однак несуттєве її зменшення спостерігалось в 2023–2024 рр. Емпіричний підхід показав, що за 2024 рік до загального фонду бюджетів територіальних громад (без урахування міжбюджетних трансфертів) надійшло 679530,9 млн гривень. Приріст надходжень до загального фонду проти 2023 року склав 4,0% або + 26921,8 млн гривень. Не забезпечено приросту доходів по 9-ти областях, з-поміж яких найсуттєвіші параметри невиконання планових показників у Житомирській (11,05%) та Луганській (8,6%) областях, а перевиконання – в Миколаївській області (56,8%). Відзначимо, що найбільше фінансових ресурсів надійшло до територіальних громад Дніпропетровської (11,3% від загальних надходжень) та Львівської (7,5%) областей, динаміку надходжень загального фонду бюджетів інших громад у регіональному вимірі відображено на рис. 2.

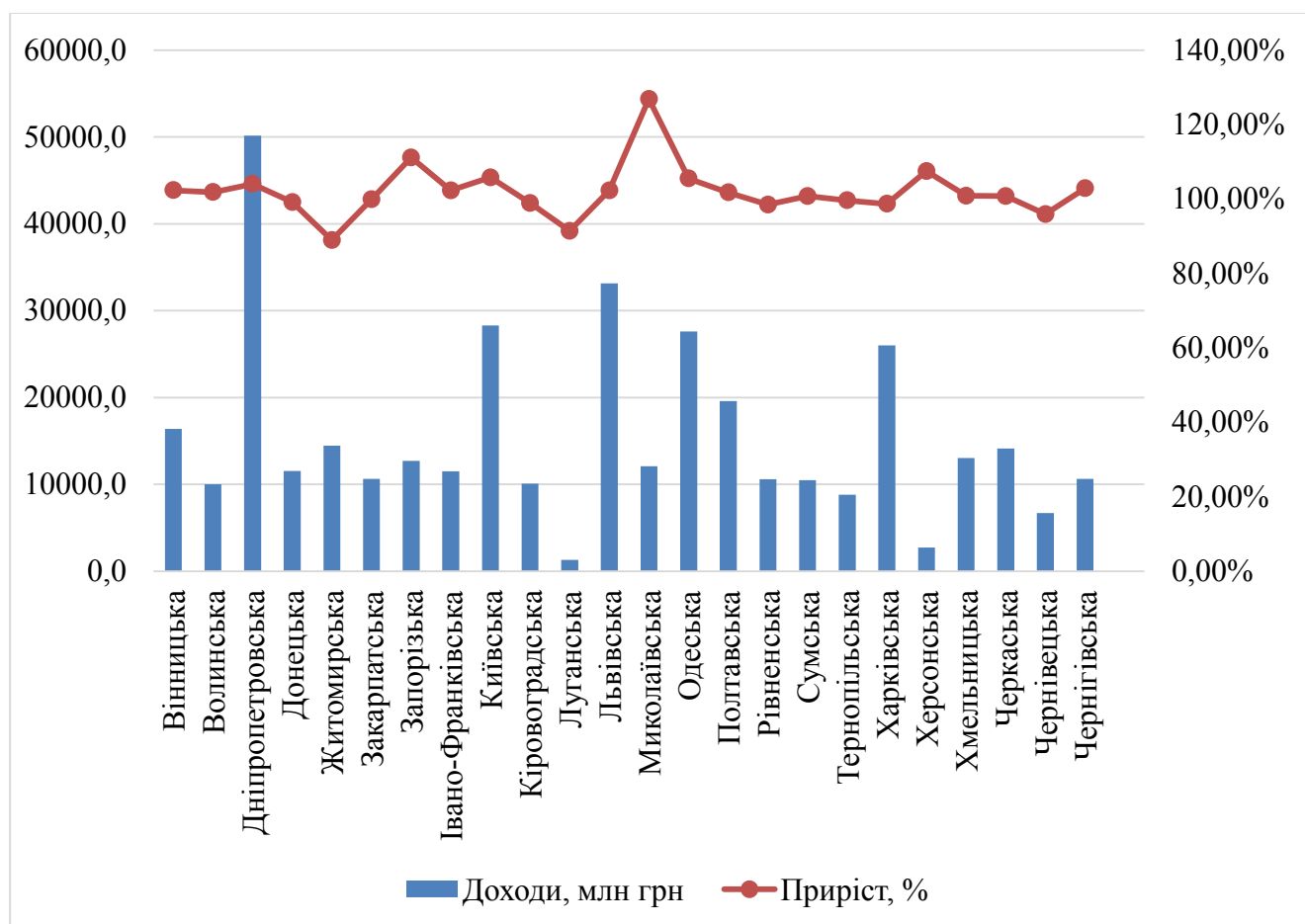

Рис. 2. Темпи приросту (спаду) фактичних надходжень загального фонду бюджетів територіальних громад в Україні у 2024 р*

**Побудовано на основі даних Державного веб-порталу бюджету для громадян*

Вагомий приріст доходів по цих областях пояснюється, зокрема, тим, що у такі регіони в значній мірі переселились внутрішньо переміщені особи та перемістився

бізнес із територій, де ведуться (велися) бойові дії, або територій, тимчасово окупованих збройними формуваннями російської федерації.

Виявлено, що бюджети територіальних громад стали джерелом фінансування та забезпечення діяльності територіальної оборони, допомоги внутрішньо переміщеним особам, матеріально-технічної допомоги ЗСУ, залучення допомоги іноземних партнерів, тим самим вказавши на ефективність проведення реформи децентралізації.

Окремі бюджети територіальних громад, яких війна зачепила в більшій мірі, таки частково втратили свою фінансову спроможність через: скорочення надходжень з ПДФО за рахунок зменшення ділової активності підприємств (через проблеми з постачанням сировини, зменшення обсягу замовлень та можливостей збуту, проблеми з логістикою, мобілізацією працівників до лав ЗСУ тощо), втрату акцизу на пальне (через нульову ставку оподаткування), неповне виконання планів по неподаткових платежах (через ненадходження адміністративного збору та неможливість повноцінного надання адміністративних послуг).

Такий концепт засвідчив, що, незважаючи на певну адаптацію органів місцевого самоврядування до реалізму протидії ризикам воєнного стану та докладання зусиль для нарощування фіскального потенціалу бюджетів територіальних громад, зокрема за рахунок податків і зборів, існує ще низка проблем, які в тактичній перспективі можуть вплинути на забезпечення фінансової самостійності та незалежності бюджетів територіальних громад в Україні.

Відповідно до проведених розрахунків засвідчено факт зменшення частки фіскальних втрат Зведеного бюджету України від надходжень податку на доходи фізичних осіб, зокрема внаслідок активного упровадження технологій електронного декларування. Для розрахунку було використано дані про кількість працездатного населення в Україні, сумарну заробітну плату населення, базові елементи податку на доходи фізичних осіб, звітно-аналітичні дані податкових надходжень до бюджету, зокрема в частині оподаткування доходів у вигляді заробітної плати тощо. Побудовано прогноз частки фіскальних втрат від оподаткування доходів у вигляді заробітної плати відносно загальних податкових надходжень до бюджетів територіальних громад України (рис. 3).

На основі представлених даних спрогнозовано показники податкових надходжень до бюджетів територіальних громад за період 2025–2026 рр. Для цього застосовано підхід щодо формування трендової математичної моделі, який здійснюється на основі методу найменших квадратів. За побудованим рівнянням тренду виконано інтерполяцію й екстраполяцію (розрахунок прогнозу) даних податкових надходжень на 2026 р.

Отже, за умов збереження сучасних аспектів податкової політики та подальшої імплементації цифрових технологій в контексті оподаткування доходів громадян у вигляді заробітної плати частка фіскальних втрат, так званих «тіньових оборотів», зменшиться у прогнозованому 2026 році майже до 6 %, порівняно з 10,1% у 2017 році.

Констатовано, що частка ПДФО із доходів, отриманих у формі заробітної плати, є найсуттєвішою, а її значення мало зростаючий тренд з майже 25% у 2019 році до 30,9% у 2022 році, після чого спостерігалось незначне її зниження до

28,5% у 2023 році. Водночас виявлено вагоме зростання частки ПДФО з доходів, одержаних військовослужбовцями, з 1,9% у 2019 році до 12% у 2023 році або в 6,3 рази.

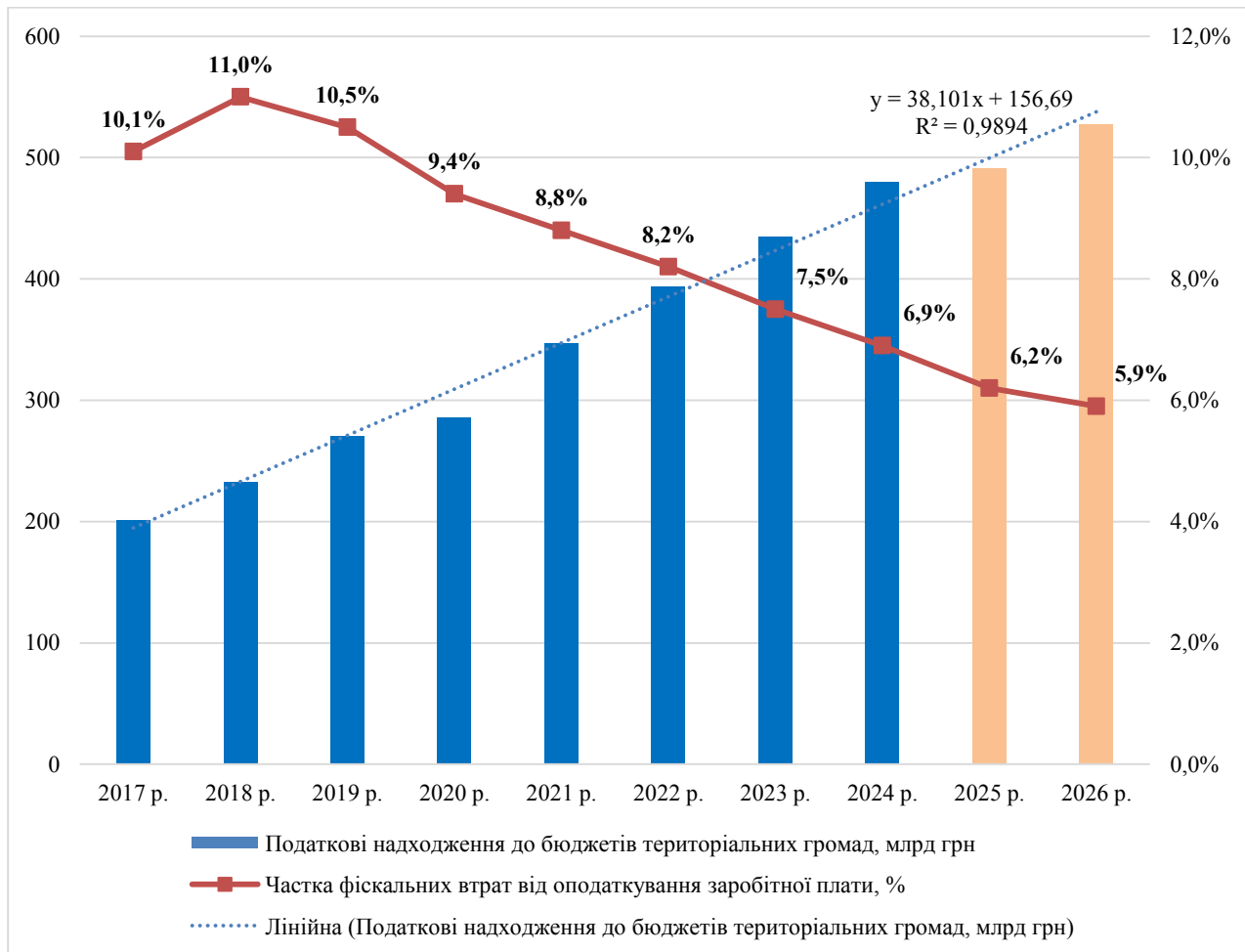

Рис. 3. Динаміка та прогноз податкових надходжень до бюджетів територіальних громад і частки фіскальних втрат від оподаткування заробітної плати в Україні

Побудовано на основі даних Державного веб-порталу бюджету для громадян та Державної служби статистики України

Позитивним вбачаємо рішення перенаправити отриманий ресурс від військового ПДФО на розвиток Оборонно-промислового комплексу України в цілому й купівлю дронів зокрема з одночасним відшкодуванням такої суми військовим та створенням ряду компенсаторів для вирівнювання бюджетних диспропорцій на рівні громад, оскільки це дозволить не розпорошувати бюджетні кошти на неперіоритетні заходи під час дії правового режиму воєнного стану.

На базі ретроспективного моніторингу застосування ставок ПДФО, аналізу показників його надходжень до бюджетів територіальних громад у звітному періоді, побудови динаміки його частки у податкових надходженнях Зведеного бюджету України обґрунтовано потребу використання прогресивного підходу в оподаткуванні доходів фізичних осіб в найближчій перспективі. В дисертаційній роботі акцентовано увагу на збільшенні нормативного показника неоподаткованого мінімуму доходів громадян в Україні до адекватного рівня з урахуванням практики країн ЄС.

У процесі дослідження встановлено, що податки на майно – це ефективний інструмент формування фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування. Такий висновок зроблено на основі класичного податкового принципу вигоди, за яким суспільні послуги повинні оплачувати ті, хто отримує вигоди від їхнього надання. Надходження від податків на майно використовуються для фінансування послуг на місцевому рівні. Спектр майнових податків надзвичайно широкий, і основні елементи цього податку відрізняються залежно від країни. На жаль, діючий податок на майно в Україні не в повному обсязі виконує ці функції. Причинами такого низького фіскального значення податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, є незацікавленість місцевих органів влади встановлювати адекватні ставки податку, а також те, що розмір податку залежить від мінімальної заробітної плати і площі майна, хоча доцільніше було б розраховувати суму податку, виходячи з ринкової вартості нерухомого майна.

У третьому розділі **«Пріоритети ефективного формування доходів бюджетів територіальних громад за рахунок податків і зборів»** досліджено актуальні аспекти та пріоритети формування доходів бюджетів місцевого рівня за рахунок податкових платежів у зарубіжних країнах; запропоновано шляхи вдосконалення адміністрування місцевих податків і зборів в контексті зміцнення фінансової основи бюджетів територіальних громад; визначено вектори мінімізації податкових ризиків формування доходів бюджетів територіальних громад на використання комплаєнс-контролю.

Аргументовано, що податки на підприємницьку діяльність та майно є найпоширенішими та фіскально важливими для забезпечення розвитку муніципалітетів у більшості країн Європейського Союзу. Власні місцеві податки разом із власними зборами є важливим джерелом надходжень для органів місцевого самоврядування в процесі збалансування муніципальних бюджетів і гарантування місцевої автономії. Дані з бази фіскальної децентралізації ОЕСР показали відсоток місцевих бюджетів, який складається з власних податкових надходжень: чим вища частка податкових надходжень, тим менша фінансова залежність місцевих органів влади від трансфертів з центрального уряду. В країнах Європейського Союзу середня частка власних податкових надходжень у структурі місцевих доходів перебуває на рівні 32,1%. У 8 із 26 країн податкові надходження становлять лише невелику частку місцевих бюджетів – менше 20%.

Зазначимо, що такі країни, як Естонія, Чехія, Литва, Словачка Республіка, Нідерланди, Ірландія та Австрія є країнами з нижчою часткою податкових надходжень на місцевому рівні менше 15%. Серед інших 18 країн Ісландія, Швеція, Швейцарія та Іспанія мають найвищу частку (понад 55%): податкові надходження становлять 78,8% (Ісландія), 60,2% (Швеція), 58,8% (Швейцарія) та 58,2% (Іспанія) місцевих доходів.

Група податків на дохід та багатство стійко зберігає високу частку у ВВП, особливо це характерно для країн Північної Європи, зокрема 9,6% – для Фінляндії, 12% – для Данії, 13,6% – для Швеції. Натомість для Мальти, Кіпру, Греції ваговий індикатор відповідної групи прямує до нуля, що інтегрується до концепції побудови їх фіскального простору.

Зауважимо, що одним із ключових пріоритетних завдань фіскальної політики в країнах Центральної та Східної Європи стало зниження обсягу трансфертів та одночасне вжиття заходів щодо збільшення частини податкових надходжень. А це, своєю чергою, сприяло створенню самодостатніх та фінансово спроможних територіальних громад.

Важливим орієнтиром для післявоєнної податкової політики України є досвід Ізраїлю, де податкова система побудована на принципах соціальної справедливості та стимулювання економічної активності населення. Шестиступенева прогресивна шкала оподаткування доходів громадян, яка діє в Ізраїлі, забезпечує баланс між необхідністю наповнення бюджету та недопущенням надмірного податкового навантаження на малозабезпечені верстви населення. Така модель сприяє розширенню бази оподаткування за рахунок активного залучення громадян до легального ринку праці та зменшення тінізації доходів. Аргументовано доцільність впровадження подібного підходу в Україні, що може стати ефективним інструментом нарощування фінансового потенціалу територіальних громад, стимулювати розвиток місцевого підприємництва та підвищення зайнятості населення. Адаптація принципів прогресивного оподаткування в Україні з урахуванням соціально-економічних реалій може забезпечити сталий розвиток територій шляхом посилення фінансової спроможності місцевих бюджетів.

Підвищення ролі місцевих податків і зборів та збільшення їх частки у власних доходах бюджетів територіальних громад є одним із пріоритетних завдань для органів місцевого самоврядування в Україні. Це, своєю чергою, сприятиме посиленню фінансової стійкості та самостійності бюджетів громад, ефективному використанню наявного фіскального потенціалу відповідних територій і, як результат, покращенню рівня та якості послуг, які надають жителям громад.

Посилене використання електронних технологій у системі адміністрування податків дасть змогу платникам: зменшити час і зусилля, необхідні для підготовки та подання декларацій; зменшити ризик виникнення помилок, оскільки багато процесів підлягають автоматизації; відстежувати стан своїх фінансових операцій та обліку податків у режимі онлайн. Важливим кроком у напрямі модернізації системи адміністрування податків та платежів в Україні є розвиток онлайн-платформ для сплати податків і платежів, що спрощує процедуру адміністрування в Україні, сприяє підвищенню прозорості та результативності, а також передбачає: зручність і доступність; безпеку; різноманітність методів оплати; ефективність; економію часу.

Водночас, розвиток штучного інтелекту продукуватиме нові можливості для усунення усталених проблем системи адміністрування податків і зборів до бюджетів територіальних громад. Зокрема, у контексті запобігання та виявлення схем ухилення від сплати місцевих податкових платежів, оскільки системи штучного інтелекту здатні до своєчасного та ефективного контролю над бізнес– процесами у напрямі оподаткування та можуть відігравати ключову роль в автоматизації процесів виявлення порушень реєстрації прав власності на майно для цілей оподаткування. В цьому ракурсі перспективним є використання Google maps відповідними структурними підрозділами органів місцевого самоврядування, що сприятиме виявленню незареєстрованої нерухомості та оновленню майнових реєстрів. Для роботи з реєстрами та розрахунку податкової бази доцільним вбачаємо застосування

технологій Big-data analytics. Податковим інституціям та органам місцевого самоврядування важливо використовувати сучасне програмне забезпечення для роботи з великим масивом податкових даних, що мінімізує часові витрати та сприятиме зростанню фіскальної результативності майнового оподаткування в Україні.

Доведено, що на ефективність фіскальної політики впливає механізм оподаткування майна. У дисертації наголошено, що в сучасних умовах такий підхід вимагає активної участі в цьому процесі органів місцевого самоврядування за рахунок диверсифікації та автономізації їхніх повноважень щодо комплексного супроводу адміністрування податку на нерухоме майно в Україні. З огляду на це, а також враховуючи результати проведеного дослідження, запропоновано розширити у тактичному та стратегічному періоді податкові повноваження органів місцевого самоврядування (табл. 1) та закріпити їх відповідними нормативно-правовими актами.

Таблиця 1

Диверсифікація повноважень органів місцевого самоврядування та податкових інституцій в процесі адміністрування податків на нерухоме майно в Україні

№	Повноваження	Тактичний період (1-2 роки)		Стратегічний період (3-5 років)	
		ДПСУ	ОМС	ДПСУ	ОМС
1	Реєстрація платників	+	+	+	+
2	Облік платників	+			+
3	Інформаційне наповнення баз даних реєстрів майна	+	+		+
4	Інвентаризація та оцінювання майна для цілей оподаткування*				+
5	Визначення бази	+	+	+	+
6	Визначення ставок	+	+		+
7	Рішення про надання преференцій	+			+
8	Моніторинг процесів декларування	+		+	+
9	Доступ до електронного декларування	+		+	+
10	Податкове консультування	+		+	+
11	Контроль сплати	+		+	+
12	Відпрацювання податкового боргу	+		+	+
13	Супровід та підтримка на основі комплаєнсу			+	+
14	Просвітницька робота	+	+	+	+

**у співпраці з профільними (експертними) інституціями*

Джерело: складено автором

Такий підхід продукуватиме фіскальні, економічні та соціальні ефекти за наслідками акумулювання й нарощування фінансового потенціалу бюджетів територіальних громад за рахунок податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, а також плати за землю.

Переконані, що саме підвищення уваги з боку органів місцевого самоврядування до процедур адміністрування податків на нерухомість позитивно вплине на декларування об'єктів відповідного майна та застосування ставок на прогресивній основі, формуватиме справедливий підхід оподаткування власності в цілому, сприятиме рівню добровільної сплати податків до бюджетів територіальних громад, формуватиме податкову культуру в громаді, що в підсумку забезпечить її сталий розвиток.

Визначено, що одну з ключових ролей в процесі мінімізації ризиків формування бюджетів територіальних громад за рахунок податкових платежів відіграє комплаєнс-контроль. Зазначено, що за допомогою податкового комплаєнс-контролю в Україні можливо оптимізувати процедури надходження та розподілу місцевих податків і зборів. Такий процес дає змогу здійснювати постійний моніторинг та контроль поточного стану правильності нарахування, декларування та сплати місцевих податків і зборів, а також запобігати будь-яким порушенням податкового законодавства.

Перспективність податкового комплаєнсу, як пріоритетного інструменту оптимізації адміністрування місцевих податкових платежів і мінімізації бюджетних ризиків, є стратегічно важливою для органів місцевого самоврядування у процесі формування й посилення фінансового потенціалу бюджетів територіальних громад в Україні. Цей інструмент має проявлятися через логічний симбіоз мотивів і стимулів платників податків, що спонукають їх дотримуватися вимог податкового законодавства і, як результат, сумлінно декларувати та сплачувати податки до бюджету територіальних громад.

За результатами наукового дослідження запропоновано перспективні напрями підвищення ефективності адміністрування місцевих податків і зборів в контексті зміцнення фінансової основи бюджетів територіальних громад, а саме:

- зростання ролі місцевих податків і зборів та збільшення їх частки у доходах бюджетів територіальних громад за рахунок розширення фіскальної бази та податкових повноважень, що сприятиме посиленню фінансової стійкості й автономності бюджетів громад у процесі забезпечення гідного рівня та якості послуг, які надають їхнім жителям;

- відповідно до основоположних принципів децентралізації необхідно диверсифікувати важелі впливу органів місцевого самоврядування на процедури адміністрування місцевих податків і зборів, зокрема на етапах обліку, моніторингу та контролю за їхньою своєчасною сплатою до бюджету територіальної громади;

- забезпечення комплексності законодавчих, інституційних, інформаційно-комунікаційних передумов удосконалення процесів оподаткування нерухомого майна, відмінного від земельної ділянки, що відповідатиме кращим світовим практикам (Польща, Німеччина, Франція, Нідерланди, Великобританія тощо);

- формування адекватної консенсусної позиції щодо нових методичних підходів та практичних механізмів адміністрування місцевих податків і зборів, яка максимально задовольнила б усіх стейкхолдерів цього процесу;

- модифікація системи адміністрування майнових податків на основі використання адвалерних підходів визначення бази оподаткування. Водночас необхідно забезпечити її комфортність для усіх суб'єктів оподаткування без зайвих бюрократичних процедур та з використанням цифрових технологій оподаткування;

– покращення інформаційних технологій органами місцевого самоврядування у процесі адміністрування податків і зборів має ґрунтуватися на інтеграції сучасних ІТ-інструментів, таких як автоматизовані системи обліку, електронні платіжні платформи та аналітичні системи для виявлення податкових ризиків.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження запропоновано науково-методичні підходи щодо ефективного формування доходів бюджетів територіальних громад України за рахунок податкових платежів з метою забезпечення їхнього сталого соціально-економічного розвитку в сучасних умовах. Це дало змогу сформувати низку науково-теоретичних і прагматичних висновків, спрямованих на досягнення мети дисертаційної роботи.

1. Бюджети територіальних громад в Україні є важливою складовою фінансової системи держави. У дисертаційній роботі окреслено роль фінансового забезпечення територіальних громад за рахунок податків і зборів. Визначено сутність доходів бюджетів територіальних громад як регламентованих законодавством та інституційними правилами економічних відносин щодо ефективного формування і нарощування фінансового потенціалу місцевих бюджетів з метою якісного виконання функцій та максимального задоволення потреб територіальних громад. Обґрунтовано принципи та функції доходів бюджетів територіальних громад в Україні, серед яких пріоритетна роль належить бюджетній еквівалентності, фіскальній та економічній ефективності, соціальній справедливості. Аргументовано, що за функціональним спрямуванням і фіскальним призначенням місцевий бюджет тотожний із бюджетом територіальної громади та забезпечує формування грошових фондів, необхідних місцевим органам влади для здійснення діяльності. Встановлено, що за допомогою інструментів бюджету територіальної громади здійснюється розподіл цих фондів між галузями господарства і їх використання. Однак у такому сенсі важливим є контроль за фінансово-господарською діяльністю підприємств, організацій, установ, підвідомчих цим органам влади.

2. Побудовано структурно-логічну схему акумулювання фінансового потенціалу територіальних громад. Аргументовано, що комбінований підхід до формування фінансового потенціалу для сталого розвитку територіальних громад в Україні не дає змогу повноцінно використовувати власні дохідні джерела. Такий концепт потребує фокусування уваги на методах і способах адміністрування податкових надходжень до бюджетів усіх ланок з урахуванням кращих практик зарубіжних країн. З огляду на це, в дисертаційній роботі запропоновано приділяти більше уваги сучасним практичним аспектам адміністрування податків на майно в Україні як перспективного джерела нарощування податкового потенціалу бюджетів територіальних громад для забезпечення соціально-економічного розвитку відповідних громад. Встановлено, що парадоксальність фіскальної децентралізації трансформується через просторову компоненту тяжіння органів місцевого самоврядування до споживачів послуг, що визначає раціональне формування бюджетних ресурсів та покращує перерозподільні процеси для задоволення місцевих

потреб. Такий контекст відображає бажання місцевої влади краще розуміти потреби громади, знаходити ефективні фіскальні інструменти для їхнього задоволення, використовуючи спектр податкових методів.

3. Наголошено, що основним джерелом наповнення місцевих бюджетів в Україні є податки й збори, які сплачують підприємства, організації й установи, що функціонують у межах адміністративно-територіального утворення. У цьому контексті важливою є інституціональна взаємодія органів місцевого самоврядування з податковими органами та суб'єктами бізнесу, що трансформується шляхом визначення оптимальної величини ставок (інших елементів) місцевих податків і зборів, запровадження адекватного податкового навантаження, надання фіскальних пільг, що в комплексі забезпечить збільшення надходжень до бюджетів територіальних громад. Забезпечення фінансовими ресурсами розвитку територіальних громад передбачає застосування системного підходу, тобто використання власних джерел надходжень у поєднанні з ресурсами, які надає державна підтримка громадам, розширення можливостей створення креативних індустрій як нових джерел доходів муніципалітетів. Побудовано інституційну матрицю впливу на процес формування податкових надходжень бюджетів територіальних громад, яка підтвердила суттєву і перспективну роль у цьому сенсі органів місцевого самоврядування та Державної податкової служби України.

4. Визначено, що сучасні аспекти функціонування механізмів адміністрування й акумулювання місцевих податків і зборів не повною мірою відповідають принципам європейської системи місцевого самоврядування. Зокрема, виокремлено, як вагому проблему, такий факт, що законодавчо закріплені місцеві податкові платежі, розміри їхніх ставок та параметри пільг не враховують реальних можливостей платників податків, і як наслідок – не виконують стимулюючої функції. Такий контекст негативно відображається на дотриманні принципів єдності, повноти, достовірності, гласності, підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їхніх органів та посадових осіб. Існування місцевих податків і зборів відповідає насамперед інтересам територіальних громад, від імені яких діють органи місцевого самоврядування, оскільки такі платежі є виключно їх фінансовою базою. Саме тому метою запровадження місцевих податків і зборів є забезпечення територіальних громад фінансовими ресурсами, необхідними для здійснення їхніх завдань і функцій. Грунтуючись на аналізі звітно-статистичних даних Державної податкової служби України, Державної служби статистики України, Державного вебпорталу бюджету для громадян та інших ресурсів, встановлено, що значну роль у формуванні фінансових ресурсів бюджетів територіальних громад в Україні відіграють податкові надходження й офіційні трансферти, а також фінансова допомога від закордонних країн і міжнародних організацій (особливо для територій, які деокуповані, та на яких не велися бойові дії).

5. Досліджено фіскальний потенціал податку на доходи фізичних осіб у 2017–2024 рр., в результаті чого встановлено, що близько 80% займають надходження з доходів у формі заробітної плати. Ідентифіковано фактори впливу на фіскальні та регулюючі домінанти оподаткування доходів громадян. Охарактеризовано специфічні риси місцевого економічного розвитку на ґрунті концепцій адміністрування податку на доходи фізичних осіб. На основі подальших даних

спрогнозовано показники податкових надходжень до бюджету за період 2025–2026 рр. Для цього застосовано підхід щодо формування трендової математичної моделі, який здійснюється на основі методу найменших квадратів. Отже, за умов збереження сучасних аспектів податкової політики в контексті оподаткування доходів громадян у формі заробітної плати частка фіскальних втрат, так званих «тіньових оборотів», зменшиться у прогнозованому 2026 р. майже до 6%, порівняно з 10,1% у 2017 р. Вважаємо, що ключова роль у формуванні податкового потенціалу й надалі зберігатиметься за надходженнями від ПДФО, однак на сумлінність його декларування та сплати впливатиме зворотний соціальний ефект, тобто мешканці територіальних громад мають отримувати певні соціальні, інфраструктурні, екологічні, економічні й інші вигоди через розподільні процеси від утримання податкових платежів з їхніх доходів. Встановлено, що на продуктивність фіскально-регулюючого потенціалу ПДФО у муніципальній площині здійснює вплив низка факторів: економічні (розмір мінімальної заробітної плати; рівень інфляції і безробіття; якість контролю податкових органів; розміщення об'єктів різних форм власності; ставки банківського відсотка за депозитами та кредитами); демографічні (чисельність і щільність населення; міграційний рух населення, рівень урбанізації і частка сільського населення в громаді); політико-правові (бюджетне та податкове законодавство; фінансові санкції та податкові пільги); природно-кліматичні і соціально-культурні (податкова культура та платіжна дисципліна; рівень фінансової грамотності мешканців громади; ставлення до праці); податкоспроможність платників податків об'єднаних територіальних громад тощо.

6. В результаті моніторингу особливостей адміністрування місцевих податків і зборів до бюджетів територіальних громад запропоновано оптимізувати процедури оподаткування нерухомого майна, відмінного від земельної ділянки, що розташоване на територіях України, де не ведуться активні бойові дії. Доцільно також запровадити пілотний проєкт оподаткування розкоші та багатства. Такий підхід має фіскальну і соціальну цінність у період дії воєнного стану, а також у післявоєнній розбудові України. Ефективна практика адміністрування податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, спроможна посилити фінансовий потенціал територіальних громад, що в кінцевому підсумку може трансформуватися низкою соціальних, економічних, екологічних, оборонних та інших ефектів. Також наголошено, що в перспективі під час справляння податку на нерухоме майно необхідно оцінити доцільність застосування податкових пільг з погляду диференціації рівня життя громадян в Україні з урахуванням місця їхнього проживання та з метою захисту соціально незахищених верств населення. Задля посилення фіскального ефекту від оподаткування власників дорогих транспортних засобів доцільно внести корективи у механізм адміністрування транспортного податку в Україні. Зважаючи на дію пільгового періоду щодо розмитнення транспортних засобів, кількість ввезених так званих «елітних» автомобілів мала тенденцію до зростання. Тому нагальною є потреба оптимізувати об'єкт та базу оподаткування для транспортного податку, а також посилити контрольно-моніторингові дії за сплатою цього податку до бюджету. В процесі адміністрування земельного податку необхідно зменшити фіскальне навантаження на користувачів землі, водночас фіскальна політика держави має бути спрямованою та опиратися на

постійне посилення податкового тиску. Прийнятним може бути використання зарубіжної практики на базі єдиного податку на земельну ділянку та розташовані на ній об'єкти, що сприятиме залученню додаткових інвестицій та зростанню ділової активності, а також збільшенню чистої ринкової вартості земель.

7. З'ясовано, що провідні європейські країни надають органам місцевого управління більшої фінансової автономії, що дає їм змогу максимально використовувати податкові інструменти та, фактично, не залежати від асигнувань центральної влади. Зарубіжний досвід засвідчив, що відсоток податкових надходжень у системі доходів бюджетів муніципалітетів є суттєвим (в середньому – близько 32%), однак найбільший показник спостерігався в Ісландії – майже 80%, Швеції та Швейцарії – близько 60%. Зазначено на недосконалості адміністрування податкових платежів до локальних бюджетів у країнах Європейського Союзу за рахунок використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

8. У дисертації систематизовано орієнтири розширення фіскальних повноважень органів місцевого самоврядування у системі адміністрування податку на майно, що продукуватиме такі ефекти: збільшення наповнюваності бюджетів територіальних громад, зменшення видатків держави на адміністрування податку на майно, сприяння продовженню реформи децентралізації, зменшення диспропорцій у розвитку територій тощо. Аргументовано, що аналогічна модель, яка містить широкі податкові повноваження органів місцевого самоврядування в сфері майнового оподаткування та наглядову функцію центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, функціонує в унітарних державах ЄС зі схожою до української правовою традицією – у Республіці Польща та Латвійській Республіці.

9. Запровадження системи податкового комплаєнс-контролю дасть змогу вивести відносини податкових інституцій, органів місцевого самоврядування та платників місцевих податків і зборів на новий рівень, що ґрунтується на довірі та партнерстві. Система податкового комплаєнсу сприятиме мінімізації ризиків недотримання платниками вимог податкового законодавства, допоможі платникам уникнути найбільш поширених помилок у майбутньому, гармонізації процедур подання звітності та сплати податків, спільному вирішенню проблем й усуненню перешкод у забезпеченні податкової безпеки громади. Практична реалізація розроблених комплаєнс-процедур дасть змогу своєчасно відстежувати й ефективно протистояти податковим ризикам різних видів, що скоротить фіскальні втрати доходів бюджетів територіальних громад, які виникають внаслідок порушення бюджетно-податкового законодавства. Це в підсумку сприятиме повноцінному забезпеченню пріоритетних видатків територіальних громад для виконання важливих суспільних завдань.

Основні результати дослідження використані у діяльності Головного управління Державної податкової служби в Тернопільській області, Підволочиської селищної ради Тернопільської області, Скалатської міської територіальної громади Тернопільського району Тернопільської області, Пасічнянської сільської ради Надвірнянського району Івано-Франківської області, а також в освітньому процесі Західноукраїнського національного університету.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Sishchuk M. P. Ways to improve the administration of local taxes and fees in Ukraine. *Economics and Management*. 2024. Vol. XXI. Iss. 2. P. 1–12 (0,71 д. а.).
2. Ткачик Ф. П., Сіщук М. П. Теоретико-інституційні аспекти фіскальної децентралізації та її вплив на розвиток територіальних громад. *Економіка та суспільство*. 2024. № 61. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3815> (особистий внесок автора: досліджено сутнісні детермінанти фіскальної децентралізації у науковому доробку зарубіжних та українських вчених, визначено її роль у процесі формування бюджетних ресурсів територіальних громад) (0,37 д. а.);
3. Дем'янишин В. Г., Ткачик Ф. П., Сіщук М. П. Прагматизм формування та посилення фіскального потенціалу місцевих бюджетів в Україні. *Економічний аналіз*. 2024. Т. 34. № 3. С. 274–285 (особистий внесок автора: здійснено компаративний аналіз показників надходжень державного та місцевих бюджетів, запропоновано шляхи нарощування фіскального потенціалу бюджетів територіальних громад в Україні) (0,25 д. а.).
4. Іваницька М. П. Сучасні реалії та проблеми розвитку міських бюджетів України. *Економічний форум*. 2014. № 2. С. 189–194 (0,51 д. а.).
5. Іваницька М. П. Напрями посилення ролі податкових надходжень у системі доходів міських бюджетів. *Інноваційна економіка*. 2013. № 8. С. 297–301 (0,42 д. а.).
6. Іваницька М. П. Концептуальні підходи до оцінки податкового потенціалу міста. *Економічний аналіз*. 2013. Т. 14. № 1. С. 254–259 (0,48 д. а.).
7. Іваницька М. П. Стабілізація місцевих бюджетів у контексті забезпечення фінансової безпеки держави. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2012. Вип. 19. С. 22–26 (0,49 д. а.).
8. Дем'янишин В. Г., Іваницька М. П. Податкова компонента формування місцевих бюджетів Тернопільської області. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2011. Вип. 16. С. 20–24 (особистий внесок автора: проведено моніторинг факторів впливу на процес формування місцевих бюджетів Тернопільської області) (0,11 д. а.).

Опубліковані праці апробаційного характеру:

9. Сіщук М. П. Актуальні тенденції формування доходів місцевих бюджетів за рахунок податку на доходи фізичних осіб. Фінансове забезпечення сталого розвитку : зб. наук. праць кафедри фінансів ім. С. І. Юрія Західноукраїнського національного університету. Вип. 3. Т. 2. Тернопіль : ЗУНУ, 2023. С. 56–59 (0,17 д. а.);
10. Сіщук М. П. Світова практика використання цифрових технологій в адмініструванні майнових податків. Фіскальна політика України в умовах євроінтеграційних процесів: зб. тез допов. XXI Всеукр. наук.-практ. конф. студ. та молод. вч., (м. Тернопіль, 24 травня 2024 р.). Тернопіль: ЗУНУ, 2024. С. 171–173 (0,18 д. а.);

11. Дем'янишин В.Г., Сіщук М.П. Інституціональне забезпечення формування бюджетних ресурсів територіальних громад. Theoretical and Practical Aspects of Modern Scientific Research: IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Seoul, Republic of Korea, 21 червня 2024 р.). Seoul, 2024. С. 19–21 (особистий внесок автора: обґрунтовано зарубіжний досвід інституціонального забезпечення процедур формування бюджетних ресурсів муніципалітетів) (0,07 д. а.);

12. Іваницька М. П. Децентралізація влади та реформа місцевого самоврядування. Гомін волі. 2016. № 9 (7811). С. 2 (0,1 д. а.);

13. Ivanytska M. P. Using international experience of local taxation in Ukraine. Applied Sciens and technologies in the United States and Europe: common challenges and scientific findings: Papers of the 1st International Scientific Conference. (New York, June 29, 2013.). New York, 2013. Vol. 2. P. 86–88 (0,17 д. а.).

14. Іваницька М. П. Сучасна практика муніципальних запозичень в Україні. Розвиток механізмів функціонування економіки та фінансово-кредитного сектору в умовах євроінтеграційних процесів : матер. II Всеукр. наук.-практ. конф., (м. Сімферополь – м. Євпаторія, 18–20 жовтня 2012 р.). Сімферополь: ВД «Аріал», 2012.

С. 177–180 (0,14 д. а.);

15. Іваницька М. П. Проблеми і перспективи Тернопільського міського бюджету. Методологічні проблеми фінансової теорії та практики в умовах проведення системних реформ : матер. загальноунів. наук. конф. проф.-викл. складу. (м. Тернопіль, 11 квітня 2012 р.). Тернопіль: Вектор, 2012. Ч. 1. С. 36–38 (0,2 д. а.);

16. Іваницька М. П. Польський досвід оподаткування малого бізнесу. Україна: Схід-Захід – проблеми сталого розвитку: матер. другого туру Всеукр. наук.-практ. конф., (м. Львів, 24–25 листопада 2011 р.). Львів: РВВ НЛТУ України, 2011. Т.1. С. 149–152 (0,5 д. а.);

17. Іваницька М. П. Необхідність формування ефективної державної політики фінансового вирівнювання. Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації : зб. тез VIII Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених, (м. Тернопіль, 24–25 лютого 2011 р.). Тернопіль: ТНЕУ, 2011. С. 83–85 (0,1 д. а.);

18. Іваницька М. П. Податок на нерухоме майно в Україні: проблеми та перспективи. Методологічні проблеми фінансової теорії та практики в умовах проведення системних реформ : матер. наук. конф. проф.-викл. складу, (м. Тернопіль, 14 квітня 2011 р.). Тернопіль: Вектор, 2011. С. 173–175 (0,1 д. а.).

АНОТАЦІЯ

Сіщук М. П. Податкові надходження в системі доходів бюджетів територіальних громад України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. Західноукраїнський національний університет. Тернопіль, 2025.

У дисертаційній роботі здійснено обґрунтування теоретико-концептуальних засад формування доходів бюджетів територіальних громад України за рахунок

податкових надходжень в контексті забезпечення їхнього ефективного соціально-економічного розвитку. Значну увагу приділено теоретичним, інституційним й нормативно-правовим засадам адміністрування місцевих податків і зборів податковими органами та відповідними виконавчими підрозділами місцевих адміністрацій.

В роботі обґрунтовано практичні доміанти формування доходів бюджетів територіальних громад в Україні у розрізі категорій доходів, що дало змогу встановити загальний зростаючий тренд податкових платежів, не зважаючи на реалії протидії ризикам воєнного стану. Акцентовано увагу на специфікаціях адміністрування податку на майно як перспективного джерела нарощування фінансового потенціалу бюджетів громад низки розвинених країн світу.

В процесі дослідження сформульовано науково-методичні підходи щодо мінімізації недоліків формування бюджетів територіальних громад в Україні з метою підвищення самостійності місцевих органів влади та створення умов для забезпечення відповідального виконання органами місцевого самоврядування функцій публічної влади, максимального врахування переваг та інтересів громадян щодо місцевих суспільних благ та послуг, ефективного використання бюджетних ресурсів і формування умов для підвищення суспільного добробуту територіальної одиниці.

Ключові слова: бюджетна політика, податкова система, міжбюджетні відносини, адміністрування місцевих податків і зборів, бюджет територіальної громади, фіскальна децентралізація, сталий розвиток регіонів.

ANNOTATION

Sishchuk M. P. Tax revenues in the system of revenues of territorial communities budgets of Ukraine. – Manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of Economic Sciences in the specialty 08.00.08 – money, finance and credit. West Ukrainian National University. Ternopil, 2025.

The dissertation is devoted to the comprehensive investigation of the theoretical, methodical, and applied foundations of tax revenues within the income system of local budgets in Ukraine, with a particular emphasis on the conditions of fiscal decentralization and wartime socio-economic transformation. The research aims to substantiate the conceptual framework and develop practical recommendations for enhancing the effectiveness of tax revenue formation in the budgets of territorial communities, which constitute a critical component of Ukraine's public finance system.

The study conceptualizes the role of tax revenues as the primary source of financial autonomy for local governments, enabling the fulfilment of delegated responsibilities and the provision of essential public services. Suggested an original definition of local budget revenues as legally regulated and institutionally governed economic relations, aimed at increasing the fiscal capacity of territorial communities to achieve sustainable development. The research identifies the key principles guiding this process, such as fiscal equivalence, transparency, social justice, efficiency, and accountability.

The dissertation provides a detailed analysis of the structure, dynamics, and spatial distribution of tax revenues in Ukraine from 2018 to 2024. It identifies personal income tax

(PIT) and property taxes as the most significant sources of local revenues. Particular attention is paid to the fiscal implications of PIT derived from military personnel during the period of martial law, as well as the temporary reallocation of these revenues for national defense purposes. The study also underscores the uneven financial capacity of communities across regions and highlights the socio-economic factors contributing to such disparities.

The empirical findings reveal a series of challenges hindering the efficient administration of local taxes and fees, including insufficient institutional powers of local authorities, outdated property databases, and limited access to reliable digital infrastructure. In this context, the dissertation substantiates the necessity of transitioning toward ad valorem taxation based on property market value, expanding the fiscal authority of municipalities, and adopting best practices in tax administration from EU member states and other benchmark countries.

Furthermore, the research offers a critical review of international models of local taxation and fiscal decentralization. Drawing upon the experience of European countries and Israel, the author highlights the effectiveness of progressive taxation, autonomous tax collection rights, and the strategic reduction of transfer dependency. These models serve as reference points for the adaptation and modernization of Ukraine's fiscal policy in the post-war period.

The scientific novelty of the dissertation is manifested in the improvement of theoretical and institutional principles for optimizing local tax administration; the development of a conceptual model for the diversification of fiscal powers between tax authorities and local governments; the advancement of methodological approaches to planning and forecasting tax revenues based on the financial capacity of territorial communities and the justification of compliance control mechanisms as tools for mitigating fiscal risks and enhancing revenue sustainability.

The practical relevance of the research is demonstrated through the implementation of selected results in the activities of tax authorities and local self-government bodies in various Ukrainian regions.

The dissertation provides a scientifically grounded basis for improving the institutional and fiscal architecture of territorial communities in Ukraine. It contributes to the development of a resilient, transparent, and socially responsible local tax system that is capable of responding to current and future challenges, ensuring the financial sustainability of municipalities, and supporting the long-term socio-economic recovery and European integration of the country.

Keywords: budget policy, tax system, intergovernmental relations, administration of local taxes and fees, budget of the territorial community, fiscal decentralization, sustainable development of regions.

Підписано до друку 15.09.2025 р.
Формат 60х90/16. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк на дублікаторі.
Умов. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 1,0.
Зам. № А009-25. Тираж 100 прим.

Видавець та виготовлювач
Західноукраїнський національний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль 46009

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.*

Видавничо-поліграфічний центр «Університетська думка»
вул. Сергія Короля, 2, м. Тернопіль 46009
тел. (0352) 51-75-72
E-mail: edition@wunu.edu.ua